

Kirkko ja globaalin markkinan kielioppi / Kirkko ja globaalin markkinan strukturoiva valta

Prof. em. Jouko N. Martikainen

1. Johdannoksi

Kun Risto pyysi minua pitämään pienen allocution tässä hänen uusimman kirjansa julistamistilaisuudessa, lupauduin siihen mielihyvin. Näin etenkin siitä syystä, että Sinä, Risto, olet lukuisilla lähetystieteen tutkimuksillasi herätellyt meitä kaikkia tajuamaan, mikä hetki nyt on käsillä. Kun kuulemme vain vaikerointia siitä, miten seurankuntien ja koko kirkon jäsenmäärä laskee dramaattisesti ja miten samalla, into, pyhä into ja sydämen palo tehdä työtä hartiavoimin kuolee, niin Sinä olet antanut pasuunasi kajahtaa: Katsokaa, miten kristikunta kasvaa ja nousee uuteen kukoistukseen. Niin, Risto, Sinä olet tällaista kaiuttanut.

Tätä samaa haluan myös minä kuuluttaa. Kesällä sain käsiini vielä julkaisemattoman tutkimuksen, jota nyt esittelen ja jota lopuksi kommentoin lyhyesti. Kysymyksessä on kanadalaisen ja Sveitsissä Freiburgin yliopistossa työskentelevän professori Francois Gauthierin tutkimus työnimeltään: **Nation-State 2 Market.**

Gauthieriä pidetään nykyään merkittävimpana uskontotieteen teoreetikkona maailmassa.

2. Kaksi ”kielioppia”

Gauthierin teorianmuodostus nojautuu kahteen ”kielioppiin”, nimittäin kansallisvaltion kielioppiin ja globaalin markkinan kielioppiin. ”Kielioppi” tarkoittaa tässä suuria järjestelmiä strukturoivaa valtaa. Se on kuitenkin piilossa tapahtumamoneudessa, samalla tavalla kuten kielioppi on piilossa puheessa ja tekstissä. Se ei tule esille suoraan kummassakaan, mutta jäsentää niin puheen kuin tekstin ja luo siten edellytykset niiden ymmärrettävyydelle. Kielioppi siis määrää sisältä päin puhetta ja tekstiä ilman, että se itse tulee esille muuten kuin kielioppina.

Westfalenin rauhan jälkeen syntyivät modernit kansallisvaltiot, joissa uskonto on ikään kuin omassa lokerossaan eli yhtenä valtiota kantavan yhteiskunnan osa-alueena. Sen muita hallinnollisesti ja juridisesti säänneltyjä eli differentuneita osa-alueita ovat politiikka, järjestysvalta ja armeija, talouselämä ja kulttuuri. Kansallisvaltio on tietyn kansan muodostama autonominen yksikkö, joka oman kiistattoman valtansa pohjalta strukturoi ja asettaa yhteiskunnan osa-alueet vuorovaikutussuhteisiin toistensa kanssa. Kansallisvaltio siis jäsentää eli strukturoi itsensä oman autonomisen valtansa pohjalta eli siis ”kielioppinsa” mukaisesti omien rajojensa sisällä.

Gauthierin mukaan kansallisvaltio kantoi idullaan olevaa globalisoitumista ja käynnisti sen välillisesti. Euroopan kulttuurieksansion, kolonialismin ja yleisen länsimaalaistumisen myötä kansallisvaltiomuoto levisi ympäri koko maapallon ja muokkautui kulloistenkin

kulttuurikontekstien mukaisesti. Näin syntyneet kansallisvaltiot tulivat yhä tiiviimpään keskinäiseen vuorovaikutukseen kaupan, teollistumisen, turismin ja etenkin kommunikaatioteknologian välityksellä.

Tämän kehityskulun seurauksena kansallisvaltioiden autonomia on asetettu kyseenalaiseksi vuodesta 1970 lähtien jatkuvasti voimistuvassa määrin. Sitä on käynyt tyhjentämään globaalin markkinan strukturoiva valta eli globaalin markkinan ”kielioppi”.

Tätä maailmanlaajuista prosessia Gauthier kutsuu **markkinaehtoistumiseksi** englanninkielinen termi on **marketisation**). Tämä markkinaehtoistuminen on siis tulosta globaalin markkinan strukturoivasta vallasta ja on sen ”kieliopin” käytännöllinen ilmenemismuoto. Markkinaehtoistuminen muodostuu kahdesta läheisesti toisiinsa sitoutuvasta prosessista. Ne ovat **kulutusmyönteisyys** (englanniksi: **consumerism**) ja **uusliberalismi**.

3. Uusliberalismi

Uusliberalismi tarkoittaa 1940-luvulla syntynyttä talouspolitiikan suuntausta, joka korostaa yksityistä omistusoikeutta, vapaita markkinoita ja vapaakauppaa. Näiden se katsoo parhaiten edistävän ihmisten hyvinvointia.

Uusliberalismi hyödykkeistää kaikkea sellaista, mitä kansallisvaltiossa ei ole pidetty hyödykkeinä, kuten maata, vettä, työtä, rahaa, tietoa, kasvatusta, koulutusta ja jopa elämääkin esim. geenimuunneltujen lajikkeiden tuotteistamista. Samalla se korostaa taloudellista tehokkuutta niin yhteiskunnallisissa organisaatioissa kuten terveydenhoidossa mutta myös uskonnossa. Kaikkien toimijoiden, olivatpa ne pieniä tai suuria tulee käsittää itsensä pikemminkin yrittäjinä kuin statuspohjaisina valtion viranhaltijoina ja ymmärtää tehtävänsä jonkin markkinasektorin toimijana pitäen huolta tuotemerkistään (eli brändätä sitä) ja markkinoida itseään selviytyäkseen hengissä alansa kilpailuympäristössä.

4. Kulutusmyönteisyys (Consumerism)

Gauthier katsoo, että markkinaehtoistumisen väkipyörät ovat – kuten jo mainitsin – uusliberalismin ohella, **kulutusmyönteisyys**. Kumpainenkin niistä vaikuttaa uskontoon ja uskontoihin – ei vain lännessä vaan maailmanlaajuisesti – strukturoivasti eli siis rakenteellistaen ja jäsentäen, mutta eri tavalla.

Uusliberalismi vaikuttaa uskontoon ylhäältä päin. Se tapahtuu politiikan ja yhteiskunnallisten tekijöiden avulla, **kulutusmyönteisyys** taas ikään kuin alhaalta päin kulttuurin, eettisten normien, kulttuuri-ilmaston ja niihin liittyvien käytänteiden välityksellä. Näiden kahden vaikutuksesta syntyy kaksi erityyppistä **individualismia**: Ne ovat **utilitiristinen ja expressiivinen individualismi**. Yhteiskunnallisen toimijana sinun siis tulee käyttäytyä kuin yrittäjä, toimia rationaalisesti ja pyrkiä maksimoimaan tavoittelemasi hyöty. Se on **utilitiristista**

individualismia. Toisaalta sinun on uskallettava olla oma itsesi eli tehdä sen mukaisia valintoja kulutuksessasi. Gautier muotoilee sen myös näin:

Ihmisiä ajaa uusliberalismi toiminnassa ja tuottamisessa ja romantiikka kulutuksessa. Näiden molempien yksilöllisyysmuotojen yhteinen tunnuspiirre on **aitous ja luotettavuus**. Yrittäjän on tuotettava luotettavaa ja testauksen kestävää tuotetta. Yksilönä kunkin on tehtävä itseään koskevia valintoja siten, että hän tuntee tekevänsä ratkaisuja ja toimivansa itselleen luonteisimmalla tavalla eli ekspressiivisen individualismin mukaisesti.

5. Miten esitetty koskee uskontoa?

Olen näin alustavasti esitellyt eräitä Francois Gauthierin tutkimuksen linjauksia. Hänen käsitteistönsä ei meistä näin äkkipäätä tuntune koskettavan uskontoja sen ydinalueella tai ehkä vain rajatusti. Minkälaisia johtopäätöksiä Gauthier tekee ja miten hänen teorianmuodostustaan olisi arvioitava. Sitä esittelen ja pohdiskelen seuraavassa.

6. Sekularisaatioparadigma on hylättävä

Globaalin tulkintakehyksen ohella mielestäni tärkein Gauthierin johtopäätös on **sekularisaatioparadigman** hylkääminen. Pidän tätä teesinä, jota meillä ei kukaan – et kai Sinä, Ristokaan – ole sitä näin radikaalisti muotoillut, kirkkomme piirissä ole tähän mennessä esittänyt. Miten sitten Gauthier perustelee teesiään.

Sekularisaatioparadigma on ensiksikin sidoksissa siihen, että kansallisvaltio paalutti uskonnolle rajatun toiminta-alueen. Toiseksi sekularisaatioparadigma on valistusfilosofian luoma käsitys siitä, että edistyksen myötä uskonto tulee näivettymään ja häviää vähitellen kokonaan. Maailmanlaajuinen uskontojen elpyminen, jota Sinä Risto olet meille sitkeästi opettanut, on osoittanut ensimmäisen edellytyksen vääräksi. Samoin on käynyt myös toiselle sekularisaatioparadigman edellytykselle, kun kansallisvaltio tyhjenee autonomiastaan ja sen luoma yhteiskunnan eri alueiden lokeroituminen menettää merkityksensä.

7. Rajojen hämärtyminen ja yhteiskunnan eriytyneisyyden purkautuminen

Gauthieren tulkinnan mukaan kansallisvaltio on menettänyt monopoliasemansa ja kiistattoman sääntelyvaltansa niin terveydenhuollossa, tieteessä, politiikassa, samoin myös uskonnon kohdalla. Tämän seurauksena ovet ovat avautuneet aikaisemmin sivuun työnnetyille uskonnon ilmenemismuodoille kuten parantamis- ja hoitomenetelmille, mystisille harjoituksille, taikauskolle ja magialle. Nyt siis uskonto on astumassa ulos Westfahlenin jälkeisestä laatikostaan eikä siis enää suostu pitäytymään uskonpuhdistuksen jälkeiseen muotoon, johon kansallisvaltio oli sen paketoitunut.

Uskonnon uusi esiinmarssi näkyy ensiksikin sellaisten perinteisten rajan kuten: **yksityinen-contra-julkinen**, hämärtymisenä. Tämä tulee esille etenkin internetissä. Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp ynnä muut ovat täynnä jatkuvaa ihmisten itsensä esittelyä tavalla, joka on vanhastaan ja vielä n. 1990-luvulle asti ollut loukkaamatonta, ellei suorastaan pyhää yksityisyyden elämänpiiriä. Näiden some-areenoiden suosio ei koske vain läntistä vaan myös ei-läntistä maailmaa. Myös siellä ne levittävät hämmästyttävässä määrin expressiivisen individualismin elämäntyylin ihanteita ja käytänteitä. Some-maailmassa uskonnon esittäminen ei enää pitäydy vain sielunsisäiseksi ja muilta suljetuksi mielipiteeksi, jollaisena esim. maamme älymystö on halunnut uskonnon rajata, vaan kietoutuu politiikkaan, talouselämään ja kulttuuriin. Uskonnot ovat tulleet ja tulevat osaksi niin kansallista kuin kansainvälistä politiikkaa alati voimustuvassa määrin. Tässä joudumme uudelleen työstämään perinteisen kahden hallintavallan oppimme, sama koskee myös muita edellä esiteltyjä kysymyksiä.

Rinnakkaisena tälle **yksityisyys- contra- julkisuus-** rajan hämärtämiselle kulkee uskonnon samoin muidenkin yhteiskunnan toimisektoreiden irtaantuminen instituutioista. Tämä koskee etenkin kansallisesti rajautuvien uskonnollisten organisaatioiden kuten esim. meidän luterilaista kirkkoamme. Kansallisesti itsensä määritelleet kirkot menettävät jäsenistöään kaikkialla maailmassa, samalla kun pienseurakunnat, kansainväliset toimijat, ja monenkirjava muu uskonnollisuus lisääntyvät liki räjähdysmäisesti. Niissä uskonto on yleensä liittoutunut johonkin muuhun kuten viihdemaailmaan, turismiin, muotiin, politiikkaan, rahoitustoimintaan ja meillä etenkin elämäntyyliä korostaviin, terveys- ja hoitopalveluihin sekä oman ruumiillis-psykkisen olotilan kohentamiseen. Niinpä Turun kesäyliopiston tämän vuoden ohjelmalehtisestä löysin 28 erilaista näin luokiteltavaa enemmän tai vähemmän uskontopohjaista kurssia. Niistä lyhyiden kurssien eli päivästä pariin viikkoon keskihinnat ovat siinä 130 euron tuntumassa, vuoden pituisten hintahaitari on n.1000 – 6900 euron välillä.

8. Lopuksi lyhyesti kommentoiden

Miten näitä lyhyesti esittelemiäni Gauthierin kaiketi lähinnä fenomenologiseksi luokiteltavia ajatuslinjoja olisi arvioitava? Tässä ei ole mahdollista käydä testaamaan niitä yksityiskohtaisesti. Viittaan siksi vain muutamaiin näkökohtiin.

Gauthierin analyysin avulla lokahtaa kohdalleen ensiksikin,

1. että hänen kaksi ”kielioppiaan” auttavat meitä ymmärtämään ja tulkitsemaan oman aikamme murrosta uudella tavalla.
2. Kirkkomme ajankohtaiset ongelmat kuten jäsenkato eivät siis ole pelkästään sisäsyntyisiä vaan sidoksissa maailmanlaajuisiin muutoksiin.
3. Sekularisaatioparadigma on hylättävä.
Tästä teesistä olen hyvilläni. Omissa pohdinnoissani olen jo monen vuoden puhunut sekularisaation asemasta Jumalan sanan ”rekyylivaikutuksesta”. Rekyyli tarkoittaa laukeavan asean potkaisua. Jos Jumalan sana ei löydä tietään ihmisen sydämeen, työntää

se kuulijansa paatumukseen eli irtaantumaan kristinuskosta. Pintakosketukseksi ihmisessä jäävä Jumalan sana synnyttää helposti antikristillisiä vasta-aineita ja myös immunisoitumista sille. Tästä puhuu Johanneksen 15 luku: Herramme oman sanan mukaisesti suuri Viinitarhuri karsii pois hedelmää tuottamattomat oksat ja puhdistaa hedelmää tuottavat, että ne tuottaisivat runsaamman sadon (Joh. 15:2). Jumalan sana ei tyhjänä palaja (Jes. 55:11). Se synnyttää joko uskon tai ajaa paatumukseen.

4. Vielä ihan lopuksi: Maailmanlaajuistuminen ei tietenkään ole yksinomaan markkinaehtoistumista, vaan siihen on vaikuttanut ja vaikuttaa monet muutkin tekijät. Niistä yksi ja ehkä kaikkein tärkein on pyhä autuaaksi tekevä kristillinen uskomme. Raamatun sisällä on akseli, joka suoraan ohjaa koko maailman yhdentämiseen. Sen alussa ovat Adam ja Eeva, sitten Babelin tornin rakentaminen, sitten helluntaiepistola ja sitten vielä Efesolaiskirjeen ilmoitus, että Jumala on armotaloudessaan yhdistävä Kristuksessa yhdeksi kaikki mikä on taivaissa ja maan päällä.